

Пронько Людмила. Організаційні особливості формування людського капіталу сільських територій. *Економічний дискурс*. 2022. Випуск 3-4. С. 61-70.
DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2022-2-6>

УДК 331.101.262:332.122:338.43
JEL Classification J24, J43, Q13

Пронько Людмила

к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії
Вінницький національний аграрний університет

м. Вінниця, Україна

E-mail: pronkol@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5633-901X

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація

Вступ. Історично склалося, що основу сільської економіки становило аграрне виробництво, а сільськогосподарські підприємства були відповідальними як за забезпечення трудової зайнятості сільського населення, так і за розвиток соціальної інфраструктури. Кардинальні реформи системи сільського розвитку, сформованої в умовах централізованої економіки, орієнтовані на приватизацію землі та майна господарств корпоративного сектору аграрної економіки, призвели до появи на сільських територіях нових суб'єктів господарювання, які не несуть відповідальності за їх соціальний розвиток.

Методи. Під час проведення дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення відтворення людського капіталу сільських територій; порівняльний – для зіставлення соціально-економічних умов відтворення людського капіталу сільських територій; діалектичний та абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Результати. Запропоновану систему факторів, що визначають формування та розвиток людського капіталу в аграрній сфері, можна розглядати як основну, яка може бути доповнена та конкретизована з урахуванням спеціалізації та умов функціонування. В умовах формування ринкової економіки одним із основних принципів накопичення та збереження людського капіталу в аграрній сфері є здатність самоорганізації сільського населення та самоврядування господарюючих суб'єктів, а також дієвість ринкових інститутів, що породжують різноманітність форм власності та активізацію конкуренції. Поряд із цим формування та функціонування людського капіталу вимагає активного вдосконалення шляхом розробки та реалізації цілеспрямованих та ефективних заходів і механізмів його управління.

Перспективи. В повоєнний період відродження аграрної економіки постане проблема людського капіталу, який володіє певними професійними навичками, з метою забезпечення нарощення виробництва високомаржинальної сільськогосподарської продукції. Саме розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва забезпечить фінансову основу розвитку економіки країни в повоєнний період її відродження. При цьому виникне необхідність розробки дієвих заходів, в першу чергу, на рівні держави по формуванню високоосвіченого людського капіталу сільських територій. В цьому аспекті важливим є формування системи закладів освіти всіх рівнів, які б готували висококваліфікованих фахівців для аграрного сектору України та фінансування об'єктів соціальної інфраструктури, що забезпечить комфортні умови проживання жителів сільських населених пунктів.

Ключові слова: людський капітал, сільські території, сільське населення, сільська економіка, відтворення.

Вступ.

Історично склалося, що основу сільської економіки становило аграрне виробництво, а сільськогосподарські підприємства були відповідальними як за забезпечення трудової зайнятості сільського населення, так і за розвиток соціальної інфраструктури. Кардинальні реформи системи сільського розвитку, сформованої в умовах централізованої економіки, орієнтовані на приватизацію землі та майна господарств корпоративного сектору аграрної економіки, призвели до появи на сільських територіях нових суб'єктів господарювання, які не несуть відповідальності за їх соціальний розвиток.

Орієнтація підприємницьких структур тільки на досягнення економічних результатів при практично повному усуненні держави від проблем сільського розвитку та забезпечення зайнятості сільського населення спричинили зростання безробіття та падіння доходів сільського населення.

Перехід на інноваційний шлях розвитку сільського господарства неможливий без адекватного людського капіталу. Кардинальні реформи економіки України в кінці минулого століття зумовили не лише різке скорочення обсягів аграрного виробництва та його ефективності, а й суттєве зниження доходів сільського населення, падіння якості його життя, деградацію людського капіталу аграрної сфери. Деформація демографічної структури села, відтік економічно активного населення, ліквідація значної кількості робочих місць, низька престижність сільськогосподарської праці та рівня її оплати, продовження стиснення інфраструктури охорони здоров'я та освіти, критичний рівень обмеженості бюджетів сільських поселень та муніципальних районів зумовлюють необхідність обґрунтування перспектив та використання людського капіталу аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематиці відтворення людського капіталу сільських територій присвячені наукові праці вчених-економістів: Т. Білорус, Д. Богині, О. Бородіної, Н. Гавкалової, І. Гончаренко, Т. Житник, В. Юрчишина, К. Якуби та багатьох інших. Однак, окремі питання, пов'язані із розвитком сільських територій як елементу системи відтворення та використання людського капіталу, потребують подальшого поглиблення у теоретичному та методичному аспектах, а в практичному – існує необхідність в обґрунтуванні напрямів, які забезпечують розширене відтворення людського капіталу сільських територій, та стратегічних орієнтирів його подальшого розвитку.

Методологія дослідження.

Під час проведення дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення відтворення людського капіталу сільських територій; порівняльний – для зіставлення соціально-економічних умов відтворення людського капіталу сільських територій; діалектичний та абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Мета.

Мета дослідження – на основі узагальнення досліджень науковців запропонувати авторський підхід щодо особливостей розвитку людського капіталу сільських територій.

Результати.

Існуюча система відтворення людського капіталу аграрної сфери як основні джерела його формування та використання передбачає виділення рівнів держави, регіону, сільського поселення, домогосподарства та індивіда. Але практика показує, що за умов локалізації сільського соціуму особливу роль для організації відтворення людського капіталу відіграють сільські території, вони реалізують функції соціального й економічного базису відтворювальних процесів.

Еволюція теорії, що описує місце людини в системі суспільного виробництва, призвела до

того, що нарівні з категоріями «робоча сила», «трудові ресурси», «трудовий потенціал» у науковому обігу стала стійко використовуватися така категорія, як «людський капітал». У найзагальнішому сенсі людський капітал розглядається як особлива форма капіталу, носієм якої є людина, яка відображає запаси його фізичного та духовного здоров'я, інтелекту, загальних та професійних знань, навичок та умінь, здібностей та мотивацій, що дозволяють забезпечити його конкурентоспроможність на ринку праці та отримання доходів, достатніх для підтримки певної якості життя та відтворення людини та її родини.

Суб'єктами системи організації відтворення людського капіталу є держава, регіональні органи влади, органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм, домогосподарства та окремі індивіди [1]. До об'єктів організації відтворення відносяться індивідуальний людський потенціал, людський потенціал окремих суб'єктів господарювання, територіальних утворень, людський потенціал окремих підсистем суспільства і суспільства в цілому. Організація відтворення індивідуального людського капіталу має виходити з таких методологічних положень:

- процес відтворення людського капіталу поєднує стадії виробництва, розподілу, обміну та споживання;
- відтворення людського капіталу представляється у вигляді безперервного процесу його формування та використання;
- формування людського капіталу розглядається як процес створення продуктивних здібностей людини, а використання – як участь людини в процесі суспільного виробництва;
- формування людського капіталу здійснюється за рахунок інвестицій, що спрямовуються на розвиток окремих елементів людського капіталу самим індивідом, його сім'єю, суб'єктом господарювання, територіальним співтовариством, самоврядними організаціями та державою;
- як основні елементи індивідуального людського капіталу необхідно виділяти: біофізичний, інтелектуальний, трудовий, організаційно-підприємницький, культурно-моральний та соціально-адаптивний потенціали.

Комбінація зазначених факторів визначає відтворювальні можливості людського капіталу тієї чи іншої локалізованої території та специфіку організації відтворювальних процесів [2]. Окрім внутрішніх чинників на якість відтворювальних процесів впливають і зовнішні чинники (макроекономічна та політична стабільність, соціальна орієнтація держави, рівень державної підтримки аграрного сектору та сільських територій).

В умовах різкого скорочення потреби в трудових ресурсах, обумовленого техніко-технологічною модернізацією аграрного виробництва та, відповідно, зниженням рівня зайнятості сільського населення у суспільному виробництві та зростанням його «надмірності», відтворювальні можливості людського капіталу почали суттєво звужуватися. Відтік економічно активного населення із села викликав катастрофічну деформацію демографічної структури значної частини сільських територій.

«Оптимізація» мережі закладів охорони здоров'я та освіти значно знизила і так низьку привабливість багатьох населених пунктів у сільській місцевості. Практично повністю припинилося повернення молодих фахівців з вищою освітою через відсутність гідно оплачуваних робочих місць та перспектив поліпшення економічної та соціальної ситуації у конкретних населених пунктах. Ліквідація системи початкової професійної сільськогосподарської освіти прискорила відтік із села молоді, а падіння якості сільського життя та престижності аграрної праці спровокували активізацію процесів люмпенізації сільського населення, його інтелектуальної деградації, погіршення криміногенної ситуації на селі [3].

Порушення відтворювального процесу вимагає розробки комплексу заходів на всіх рівнях організації відтворення людського капіталу. Усвідомивши проблему необхідності соціального контролю за сільськими територіями, що загострюється в міру депопуляції сільського населення та зростання кількості обезлюділених населених пунктів, держава повинна розробити стратегію

забезпечення зайнятості та самозайнятості сільського населення або прийняти програму переселення його частини.

При розгляді суб'єктів, що беруть участь у процесі відтворення людського капіталу, пріоритет, як правило, надається тріаді: домогосподарство (родина) – суб'єкт господарювання – держава (суспільство), оскільки саме вони є найбільш активними учасниками відтворювального процесу в частині його інвестиційного забезпечення [4]. Не заперечуючи пріоритетність кожного виділеного типу суб'єктів відтворювальних відносин, слід зазначити, що забезпечення їхньої системної взаємодії відбувається в рамках територій, на яких формуються спільноти людей, об'єднані за ознакою локалізації їх проживання та життєдіяльності.

Як основні принципи формування потенціалу відтворення людського капіталу сільських територій пропонується виділяти:

- принцип системності (потенціал відтворення людського капіталу сприймається як елемент сукупного відтворювального потенціалу сільської території);

- принцип безперервності (безперервність відтворювального процесу обумовлює безперервність розвитку потенціалу відтворення);

- принцип комплексності (складна структура людського капіталу потребує комплексного розвитку всіх його елементів та відповідно комплексного розвитку сільських територій);

- принцип багатофункціональності (сільська територія має розвиватися з урахуванням різноманіття функцій, що реалізуються);

- принцип пріоритетності (глобальна мета розвитку сільської території визначається як ефективне відтворення сільської спільноти);

- принцип збалансованості (сільські території мають розвиватися на користь усіх соціальних груп);

- принцип унікальності (кожна сільська територія має розглядатися як унікальна соціально-економічна система, що характеризується специфікою потенціалу розвитку та відтворювальними можливостями);

- принцип раціональності поведінки населення (активність економічної поведінки населення сільської території визначається системою його економічних інтересів та мотивацією до підвищення якості життя);

- принцип рівності (всі суб'єкти господарювання, які ведуть господарську діяльність у межах сільської території, повинні мати рівний доступ до ресурсів та інфраструктури);

- принцип соціальної відповідальності (всі суб'єкти господарювання, які ведуть господарську діяльність у межах сільської території, відповідальні за формування соціального потенціалу локалізованого сільського співтовариства);

- принцип економічної та соціальної інтеграції (кожна сільська територія прагне оптимально інтегруватися в економічні та соціальні системи вищого рівня);

- принцип ефективності (структура інвестицій у відтворення людського капіталу визначається виходячи з економічної та соціальної ефективності кожного спрямування інвестицій);

- принцип безпеки (ефективність відтворювальних процесів визначається рівнем економічної, суспільної, екологічної та інших видів безпеки сільських територій).

Формування аграрного людського капіталу відрізняється такими характерними рисами:

- якість людського капіталу визначає основні напрями та тенденції розвитку аграрної сфери.

Сільське господарство, одна з небагатьох галузей економіки, що відрізняється високим рівнем використання живої праці внаслідок не лише недосконалості матеріально-технічної бази, а й об'єктивних передумов ведення сільського господарства. Досвід розвинених країн, які досягли високого розвитку сільськогосподарської галузі, підтверджує це. Наявність прогресивних інноваційних технологій, інтенсифікація ведення сільського господарства, багатогранність інструментів соціально-економічного регулювання галузі не зможуть забезпечити стале економічне

зростання за умови деструкції системи формування та збереження людського капіталу;

- знання, навички, досвід, що формують інтелектуальну основу людського капіталу, накопичуючись у часі, можуть забезпечувати як збільшення своєї вартості, так і навпаки, надавати їй негативного значення. Обробку ґрунту можна здійснювати як найпростішими знаряддями праці, так і за допомогою високопродуктивної техніки. У 12-14 років дитина вміє користуватися лопатою і копати землю, але не може керувати трактором. У 20-25 років чоловік може робити, як і те, так й інше. Вибір того чи іншого способу визначається, у тому числі, і рівнем накопичених знань та кваліфікації. Відповідно, отриманий багаж знань визначатиме не лише можливості його капіталізації, а й рівень прибутковості.

Дохідність людського капіталу у сільському господарстві підвищується до певної межі, обмеженої верхньою межею активного трудового віку [5]. Враховуючи той факт, що більшість трудових ресурсів аграрного сектора реалізує свій потенціал крізь призму фізичної праці, отже термін корисного використання людського капіталу, інтелектуальна складова в якому представлена в меншому обсязі, насправді обмежується періодом працездатного віку.

Ця риса проявляється в сільськогосподарському виробництві в декількох іпостасях. По-перше, більша частина технологічних процесів здійснюється поза виробничими приміщеннями, період виконання сільськогосподарських робіт характеризується сезонністю, що відрізняється високою інтенсивністю і напруженістю. У зв'язку з цим ступінь впливу навколишнього середовища на стан трудових ресурсів в аграрній сфері має більш агресивний вплив, ніж в інших галузях економіки. Внаслідок чого біофізіологічна компонента формування людського капіталу в аграрній сфері схильна до більш інтенсивного зносу.

По-друге, порівняно низький освітній рівень аграрної галузі обмежує можливості поширення, передачі та накопичення теоретичного та практичного досвіду.

Існуюча проблема старіння професорсько-викладацького складу, наукових кадрів вищої кваліфікації, дослідників та науковців в аграрній сфері лімітує швидкість здобуття нових знань та їх заломлення у практичний досвід.

По-третє, низький рівень оплати праці та нерозвиненість соціальної інфраструктури сільських територій актуалізують проблему трудової внутрішньогалузевої та міжрегіональної міграції. Відбувається перелив людського капіталу в найбільш дохідні і адаптивні до сучасних умов життя галузі. Це призводить до закріплення на селі низькокапіталізованої частини людського капіталу – осіб старшого покоління чи малоосвічених громадян. Формування аграрного людського капіталу вимагає, як від індивіда, так і суспільства загалом, постійних і зростаючих витрат, величина яких буде пропорційна рівню розвитку людського капіталу. Якість людського капіталу визначається інтенсивністю та сталістю його фінансування.

Рівні формування людського капіталу та інноваційного розвитку секторів економіки перебувають у синергетичній взаємодії [6]. Експоненційні темпи науково-технічного прогресу визначають зростаючі обсяги інвестування в людський капітал з метою формування нових знань та їх практичного втілення. Дієвість цього процесу реалізується у вигляді продукування людським капіталом нових товарів та послуг, які забезпечують отримання додаткового продукту, що за вартістю перевищує понесені витрати.

Характер, структура, джерела та інтенсивність інвестування в людський капітал визначаються історичними, галузевими, культурними особливостями і традиціями. Сільське господарство, за своєю суттю, є низькоприбутковим та високоризиковим сектором [7]. Ця обставина виступає обмежуючим чинником залучення інвестицій та визначає переважну роль держави у фінансуванні цих процесів. Враховуючи економічну природу кредитування, використання цього джерела здійснюється здебільшого на умовах державної підтримки. Таким чином, інвестиційні можливості аграрної сфери суттєво поступаються іншим секторам, що відрізняються вищим рівнем отримання доданої вартості.

Інвестиції в людський капітал повинні бути орієнтовані на отримання вищого прибутку.

Внаслідок цього, фінансування людського капіталу в аграрній сфері має пріоритетне значення, тому що виступає основним джерелом відтворення нових знань, що надалі перетворюється в додатковий продукт.

Слід зазначити, що отримання вищих доходів значно розширює свободу вибору індивіда. Отже, реалізація рентабельних інвестиційних проєктів зрештою сприятиме закріпленню людського капіталу в аграрній сфері.

Інвестування у розвиток людського капіталу дозволяють отримати економічний та соціальний ефект, розмір якого відрізняється вагомістю, період отримання – тривалістю, та характер взаємодії – інтегральністю. Відповідно, що раніше настає період капіталовкладень у людський капітал, то швидше вони окупаються і починають приносити дохід. Нерозвиненість соціальної інфраструктури, низька матеріально-технічна оснащеність закладів освіти та їх недостатність у сільській місцевості, зумовлені не лише невисоким рівнем вкладення інвестицій, а й їх неефективністю, провокують не лише галузеву міграцію людського капіталу, а й його регіональний відтік. Перелічені проблеми є одним із «вузьких» місць, формуючи суттєвий пролом у системі формування та накопичення людського капіталу в аграрній галузі.

Вкладення інвестицій в аграрне виробництво без своєчасного оновлення соціальної інфраструктури суттєво обмежує досягнення інтегрального ефекту. Формування людського капіталу починається з народження індивіда і цей процес носить майже безперервний характер. Відсутність гідних умов життєдіяльності на селі обмежують передумови його розвитку та лімітує методи капіталізації.

У певному сенсі, формування та розвиток людського капіталу можна порівняти з будь-яким насінням, яке потрапляючи в родючий ґрунт, проростає в ньому та закріплюється на цьому місці. В іншому випадку, вітер переносить його в інше місце, де воно або гине або приживається. Так і конкретна людина, яка проживає в сільській місцевості, забезпечена гідними умовами життя, ефективною системою освіти, охорони здоров'я, дозвілля, що у сукупності формує сприятливу основу зародження та формування людського капіталу, здебільшого розвиватиметься як особистість, удосконалюватиметься як професіонал і капіталізуватиметься як ресурс.

Відсутність вихідних соціально-економічних передумов формування людського капіталу в сільській місцевості, зумовлено недостатністю інвестиційних вкладень на початкових етапах його розвитку, визначає об'єктивну необхідність пошуку найсприятливіших умов. Ця ситуація провокує міжгалузеву та міжрегіональну міграцію людських ресурсів, які є потенційними носіями людського капіталу. У цьому подальші капіталовкладення є неефективними внаслідок націленості на збільшення матеріального капіталу, минаючи його людську складову.

Використання накопиченого людського капіталу контролюється безпосередньо індивідом незалежно від джерел інвестиційних вкладень, що визначають його розвиток. Реалізація людського капіталу, ефективність використання його потенціалу, ступінь віддачі залежать від волевиявлення людини, її особистісних інтересів та переваг, матеріальної та моральної зацікавленості, зобов'язань та відповідальності, життєвого кредо, рівня культури, у тому числі правової, економічної, етнічної та національної.

Поряд із матеріально-технічним забезпеченням аграрного сектору, пропаганда ідеологічної освіченості сільських жителів, популяризація поваги до сільськогосподарської праці, реклама презентабельності даного виду діяльності є невід'ємною частиною інвестиційного процесу. У зв'язку з цим формування дієвих передумов, соціально-економічних умов та об'єктивних обставин для заломлення та закріплення людського капіталу на місцях багато в чому обумовлено об'єктами інвестування в аграрній сфері. Недофінансування формування людського капіталу на всіх етапах його розвитку сприяє зародженню інноваційної пасивності, як на рівні безпосереднього носія людського капіталу, так і у суб'єктів господарювання.

Це особливо яскраво проявляється у видах діяльності, що відрізняються високою ймовірністю ризику, значними фінансовими витратами, недостатністю висококваліфікованого

персоналу, великим тимчасовим лагом вкладення інвестицій та отримання віддачі в агропромисловому комплексі. Ядром механізму формування людського капіталу виступають інвестиції у його розвиток, вкладення, що забезпечують поступальне збільшення доходів та зростання продуктивності його діяльності. Усі витрати, націлені на досягнення цих цілей, доцільно розглядати як поточні інвестиційні витрати, компенсовані у майбутньому матеріальною винагородою, кар'єрним зростанням чи соціальним статусом. Виходячи з цього, найбільш пріоритетними інвестиційними вкладеннями в людський капітал є такі:

- витрати на охорону здоров'я, правильне харчування, фізичну підготовку, що в сукупності забезпечують біофізичне та інтелектуальне здоров'я людини;
- інвестиції в освіту на всіх етапах розвитку особистості: перебування у дитячих дошкільних закладах, навчання в школі, здійснення перенавчання та проходження стажувань, курсів підвищення кваліфікації;
- витрати на забезпечення гідних та покращення існуючих житлових умов з дотриманням необхідних санітарно-гігієнічних норм, забезпечених необхідною інфраструктурою;
- інвестування в освіту, туристичну діяльність та відпочинок;
- інформаційно-комунікаційні витрати на інновацізацію людського розвитку: доступ до мережі Internet, відповідного програмного забезпечення, наявність периферійних пристроїв і гаджетів та ін.

Формування та функціонування людського капіталу в аграрній сфері схильне до впливу низки зовнішніх і внутрішніх факторів. Різними дослідниками пропонуються різні підходи до їх систематизації. На думку ряду авторів, фактори довкілля класифікуються на групи прямого та непрямого впливу [8]. Перша група носить яскраво виражену суб'єкту спрямованість і включає споживачів, виробників, конкурентів, постачальників всіх видів ресурсів: трудових, матеріальних, фінансових, інформаційних та ін. Фактори непрямого впливу виступають економічним тлом, що збільшує або зменшує стійкість підприємства. Ця група детермінантів включає систему нормативно-правового регулювання сільськогосподарської галузі, тренди розвитку аграрного сектору та економіки, що склалися, в цілому, природні умови, соціально-політичні фактори.

Запропоновану систему факторів, що визначають формування та розвиток людського капіталу в аграрній сфері, можна розглядати як основну, яка може бути доповнена та конкретизована з урахуванням спеціалізації та умов функціонування. В умовах формування ринкової економіки одним із основних принципів накопичення та збереження людського капіталу в аграрній сфері є здатність самоорганізації сільського населення та самоврядування господарюючих суб'єктів, а також дієвість ринкових інститутів, що породжують різнобічність форм власності та активізацію конкуренції.

Поряд із цим, формування та функціонування людського капіталу вимагають активного вдосконалення шляхом розробки та реалізації цілеспрямованих та ефективних заходів і механізмів його управління.

Висновки і перспективи.

Оцінюючи сукупність умов, що впливають на розвиток сільських територій можна зробити наступні висновки:

- сільськогосподарське виробництво залишається основою сільської економіки значної частини сільських територій;
- структура сільськогосподарського виробництва та співвідношення між господарствами різних категорій визначається специфікою природно-кліматичних умов окремих територій, рівнем інтеграції в єдиний економічний простір регіону (рівнем економічної локалізації територіальних утворень);
- потенціал розвитку сільських територій та підвищення якості відтворення їхнього людського капіталу визначається здатністю органів влади формувати відносини державно-

приватного партнерства;

- перехід на сучасні технології ведення аграрного виробництва зумовлює стійке скорочення сільськогосподарської зайнятості сільського населення та падіння рівня його сукупних реальних доходів;

- суттєве підвищення рівня самозайнятості сільського населення (як сільськогосподарської, так і несільськогосподарської) неможливе без державної підтримки, пов'язаної з розвитком виробничої та споживчої кооперації, ринкової, транспортної та логістичної інфраструктури;

- відтік сільського населення пов'язаний із «вимиванням» активного населення та зниженням якості людського капіталу;

- політика оптимізації мережі медичних та освітніх закладів у сільській місцевості, низькі темпи розвитку соціальної та інженерної інфраструктури сільських територій суттєво знижують їхню привабливість, а скорочення гідно оплачуваних робочих місць впливає на посилення міграційних настроїв та відтік молоді із села;

- зростання диференціації сільського населення за рівнем доходів та якістю життя веде до підвищення соціальної напруженості, люмпенізації значної частини селян, посилення соціальної ексклюзивності сільського населення;

- деформована структура сільських сімей зумовлює деформацію процесу відтворення Програми розвитку сільських територій і сільського господарства, що діють у регіоні, які змогли стабілізувати ситуацію в аграрному секторі, але завдання забезпечення сталого сільського розвитку потребує використання нових підходів.

В повоєнний період відродження аграрної економіки постане проблема людського капіталу, який володіє певними професійними навичками з метою забезпечення нарощення виробництва високомаржинальної сільськогосподарської продукції.

Саме розвиток високотехнологічного сільськогосподарського виробництва забезпечить фінансову основу розвитку економіки країни в повоєнний період її відродження. При цьому виникне необхідність розробки дієвих заходів, в першу чергу, на рівні держави по формуванню високоосвіченого людського капіталу сільських територій. В цьому аспекті важливим є формування системи закладів освіти всіх рівнів, які б готували висококваліфікованих фахівців для аграрного сектору України та фінансування об'єктів соціальної інфраструктури, що забезпечить комфортні умови проживання жителів сільських населених пунктів.

Список використаних джерел

1. Проценко Н. М. Людський капітал сільських територій в контексті інноваційного розвитку сільського господарства. *Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки*. 2013. №11. С. 193-200.

2. Олієвська М. Г. Людський капітал у контексті досягнення Цілей сталого розвитку. *Фінанси України*. 2019. №12. С. 32-43.

3. Утеченко Д. М. Методичні підходи до трактування поняття «людський капітал». *Агросвіт*. 2018. №11. С. 68-72.

4. Качмар О. В. Інвестиції в людський капітал аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. №16. С. 23-27.

5. Запужляк В. М., Мельник О. І. Людський капітал як чинник підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України. *Агросвіт*. 2017. №3. С. 40-44.

6. Танасійчук Ю. В. Теоретичні аспекти інвестування в людський капітал. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2012. Вип. 81(2). С. 342-348.

7. Крупін В. Є., Злидник Ю. Р. Людський капітал в інноваційному розвитку сільських територій України: ментальні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. №778. С. 238-244.

8. Батажок С. Г. Соціально-економічні гарантії активізації інвестицій у «людський капітал». *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. №4. С. 216-222.

Статтю отримано: 25.09.2022 / Рецензування 09.11.2022 / Прийнято до друку: 30.12.2022

Lyudmyla Pronko

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

E-mail: pronkol@ukr.net

ORCID: 0000-0001-5633-901X

ORGANIZATIONAL FEATURES OF HUMAN CAPITAL FORMATION IN RURAL AREAS

Abstract

Introduction. Historically, the basis of the rural economy was agricultural production, and agricultural enterprises were responsible both for ensuring the employment of the rural population and for the development of social infrastructure. Radical reforms of the system of rural development, formed in the conditions of a centralized economy, focused on the privatization of land and property of farms of the corporate sector of the agrarian economy, led to the emergence of new business entities in rural areas that do not bear responsibility for their social development.

Methods. During the research, general scientific and special methods of economic research were used, in particular: systemic approach – when studying the connections between phenomena and processes in the system of ensuring the reproduction of human capital in rural areas; comparative – to compare the socio-economic conditions of reproduction of human capital in rural areas; dialectical, abstract and logical – for theoretical generalizations and the formation of conclusions.

The results. The proposed system of factors that determine the formation and development of human capital in the agricultural sector can be considered as basic, which can be supplemented and specified taking into account specialization and operating conditions. In the conditions of the formation of a market economy, one of the main principles of the accumulation and preservation of human capital in the agrarian sphere is the ability of the rural population to self-organize and self-governance of economic entities, as well as the effectiveness of market institutions, which give rise to the versatility of forms of ownership and the activation of competition. Along with this, the formation and functioning of human capital requires active improvement through the development and implementation of targeted and effective measures and mechanisms for its management.

Discussion. In the post-war period of the revival of the agrarian economy, the problem of human capital with certain professional skills will arise in order to ensure the increase in the production of high-margin agricultural products. It is the development of high-tech agricultural production that will provide the financial basis for the development of the country's economy in the post-war period of its revival. At the same time, there will be a need to develop effective measures, first of all, at the state level for the formation of highly educated human capital in rural areas. In this aspect, it is important to form a system of educational institutions of all levels that would train highly qualified specialists for the agricultural sector of Ukraine and finance social infrastructure facilities that will ensure comfortable living conditions for residents of rural settlements.

Keywords: human capital, rural areas, rural population, rural economy, reproduction.

References

1. Protsenko, N.M. (2017). Liudskiy kapital silskykh terytorii v konteksti innovatsiynoho rozvytku silskoho hospodarstva [Human capital of rural areas in the context of innovative development of agriculture]. *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky* [Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences], 11, 193-200. (in Ukr.).
2. Oliievska, M.H. (2019). Liudskiy kapital u konteksti dosiahnennia Tsilei staloho rozvytku [Human capital in the context of achieving sustainable development goals]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine], 12, 32-43. (in Ukr.).
3. Utechenko, D.M. (2018). Metodychni pidkhody do traktuvannia poniattia «liudskiy kapital» [Methodical approaches to the interpretation of the concept of «human capital»]. *Ahrosvit* [Agrosvit], 11, 68-72. (in Ukr.).
4. Kachmar, O.V. (2014). Investytsii v liudskiy kapital ahrarykh pidpriemstv [Investments in human capital of agrarian enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investments: Practice and Experience], 16, 23-27. (in Ukr.).
5. Zapukhliak, V.M., & Melnyk, O.I. (2017). Liudskiy kapital yak chynnyk pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarynogo sektora ekonomiky Ukrainy [Human capital as a factor in increasing the competitiveness of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Ahrosvit* [Agrosvit], 3, 40-44. (in Ukr.).
6. Tanasiichuk, Yu.V. (2012). Teoretychni aspekty investuvannia v liudskiy kapital [Theoretical aspects of investing in human capital]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnogo universytetu sadivnytstva* [Collection

of Scientific Works of Uman National University of Horticulture], 81 (2), 342-348. (in Ukr.).

7. Krupin, V.Ye., & Zlydnyk, Yu.R. (2013). Liudskiy kapital v innovatsiinomu rozvytku silskykh terytorii Ukrainy: mentalni aspekty [Human capital in the innovative development of rural territories of Ukraine: mental aspects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* [Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Formation and Problems of Development], 778, 238-244. (in Ukr.).

8. Batazhok, S.H. (2013). Sotsialno-ekonomichni harantii aktyvizatsii investytsii u «liudskiy kapital» [Socio-economic guarantees of activation of investments in «human capital»]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Formation of Market Relations in Ukraine], 4, 216-222. (in Ukr.).

Received: 09.25.2022 / Review 11.09.2022 / Accepted 12.30.2022

